

Tri sata karlovačkih urara

Dr. Ivan Bach

Muzejski savjetnik Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, u m.

Izvorni znanstveni rad

Do sada najstariji poznati sačuvani sat s oznakom karlovačkog urara objavila je Vesna Bučić u Zborniku Gradskog muzeja Karlovac godine 1964.¹ To je mehanizam označen »Johannes Angerle, Karlstadt A° 1728«, koji je naknadno upotrijebljen za pogon naslikane toranjske ure na slici Karasova učitelja, Karlovčanina Fridricha Hamerlitz. Vrlo čvrsto građen Angerleov stroj poslužio je dakle, otprilike sto godina poslije, tj. tridesetih godina 19. stoljeća, kad je Hamerlitz slikao, ponovno za pogon drugog sata. Angerleov stroj — kako je istakla Vesna Bučić — ujedno je najstariji do sada poznat sačuvani mehanizam sata s oznakom domaćeg majstora u čitavoj Jugoslaviji.

Donedavna bila su nam poznata još dva sata kasnijih karlovačkih urara, sačuvana u zbirci zagrebačkog Muzeja za umjetnost i obrt.² To je stojeći sat u kućištu, tzv. tabernakl tipa, označen »Frantz Malehlav, Carlstadt«, nastao vjerojatno potkraj 18. stoljeća, i zidni sat sa signaturom »L. W. Pehr in Carlstadt«, iz sredine 19. stoljeća.

Posljednjih godina evidentirana su još tri sata s oznakama karlovačkih urara, pa je time udvostručen broj do sada poznatih sačuvanih primjeraka i prošireno je ujedno naše poznavanje karlovačkih majstora urara i vrsti satova koji nose njihove oznake.

Veoma je zanimljiv stojeći sat koji se nalazi u zbirci dr. Alberta Georgijevića u Samoboru. Vrlo je srodan satu s oznakom Frantza Malehlava što se čuva u zagrebačkom Muzeju za umjetnost i obrt, ali je samoborski primjerak djelomice potpuniji od njega, jer ima i krović, pa nam bolje predočuje oblik te vrste tabernakla. Smješten je u drvenom, crno obojenom kućištu prizmatična oblika, na četiri brončane nožice. Prednja ostaklena vratašca na šarke urešena su, nekoć pozlaćenim, valovitim drvenim okvirom, koji je u gornjem dijelu lučno sveden. Trouglasti otvori u gornjim kutovima vratašca ispunjeni su mjedenom pločicom, ure-

Malom broju sačuvanih satova s oznakom karlovačkih urara (Johannes Angerle, Frantz Malehlav i L. W. Pehr) autor dodaje, opisujući ga podrobno, i sat što ga je izradio Joseph Hoffman potkraj XVIII. stoljeća. Istovremeno objavljuje novi primjerak sata od urara Frantza Malehlava, te karlovački sat signiran imenom Lorenza Wilhelma Pehra. Svojim prilogom autor želi potaći dalja istraživanja na polju karlovačkog urarstva, kako bi se dobila što potpunija slika razvitka toga obrta u Karlovcu.

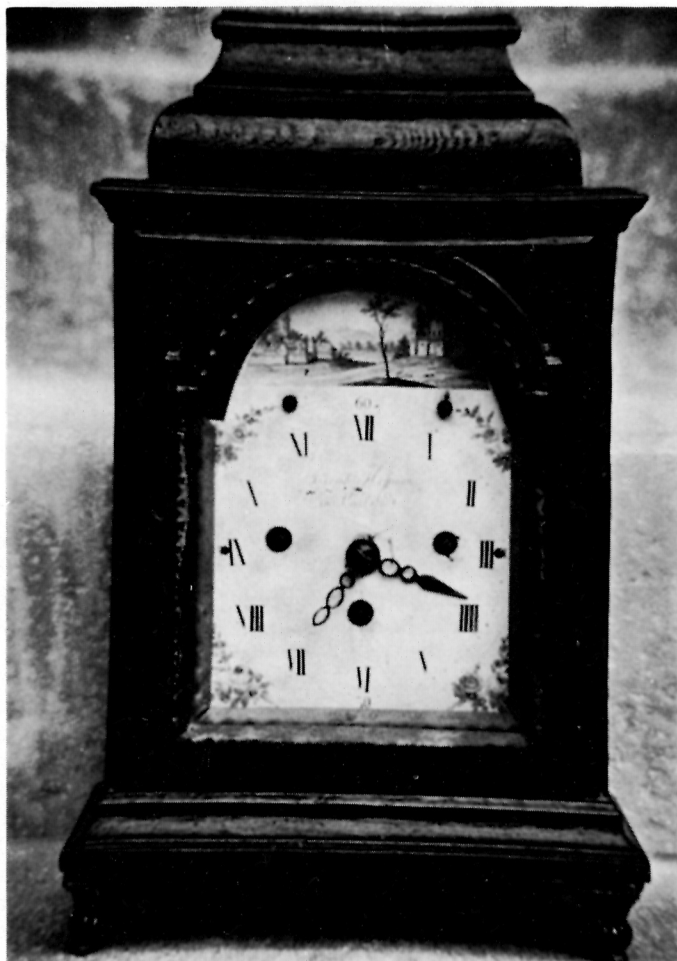
šenom simetrično komponiranim lisnatim motivima na proboj. Prednja ploča s brojčanikom bijelo je emajlirana, a crnom bojom ispisane su rimske brojke sata od I do XII te u vanjskom krugu arapskim brojkama oznake za minute 15, 30, 45, 60. U uglovima kraj brojčanika naslikane su raznobojne cvjetne grane. U luneti iznad brojčanika naslikan je pejzaž s drvom u prednjem planu, a u pozadini je desno, na brežuljku, zgrada, ispred koje je toranj i visok dvorišni zid s velikim vratima. Ispred zgrade korača, lijevo, muškarac s velikim smeđim klobukom, svjetlocrvenim dugim kaputom i modrim kratkim hlačama, a bijelim čarapama. Na ramenu nosi na dugom štapu bijel zavežljaj. Lijevo je, u nizini, na travom obraslu tlu, gradić opasan zidom što dodiruje toranj crkvice, kojoj se lađa i svetište nalaze izvan gradskih zidina. U gradu je na uzvisini druga crkva s tornjem i oko nje četiri prizemnice.³

Krović kućišta je četverostran i stepenasto sveden. U uglovima kraj krovića vide se tragovi rupica, gdje su nekoć vjerojatno bili uloženi brončani ukrasi poput baklja, kakvi se redovno nalaze na satovima toga tipa. Bočne stranice kućišta imaju prozorčice, kojima je i donja stranica nisko lučno uzdignuta, a imaju visok luk i u gornjem dijelu. Iznad prozorčica je otvor u obliku položene pačetvorine, kojoj su bočne strane polukružno izvijene, a otvor je ispunjen mjedenom pločicom urešenom dvjema lijevo, odnosno na desnom otvoru desno, koso položenim S volutama s lisnatim nastavcima. Lijeve pločice podložene su naknadno smeđim papirom s tiskanim brojkama (sekundarno upotrijebljenim). Kazaljke su mjedene, klasicističkog tipa, urešene motivom osmice na proboj. Duljoj kazaljki manjka kopljast plošan vrh. Iznad osi kazaljki krasopisno je crnom bojom

¹ Svezak 1, str. 305.

² U istom zborniku, str. 301—305.

³ Odnos zgrade na desnoj strani prema gradu na lijevoj podsjeća na smještaj Dubovca i grada Karlovca. Mislim da je prikazan dio Karlovca sa sv. Florijanom (izvan zidina) i sv. Antunom (lijevo unutar zidina). Postoji slika Karlovca iz 1810. g. na kojoj je taj dio vrlo srodan prikazu na satu. Usp. katalog izložbe karlovačke tvrđave u Povijesnom muzeju Hrvatske u listopadu 1978, pod br. 71.

1 Sat s oznakom karlovačkog urara Josefa Hoffmana potkraj 18. st.

ispisano ime urara: Joseph Hoffman in Carlstadt. — Tri su otvora za navijanje. Stražnja vratašca na šarke uspravno su pačetvorinasta i također ostaklena. Mjeden mehanizam ima njihalo i dva zvonca. Visina je kućišta 34,5 cm, širina 21,8 a dubina 12,7 cm.

Možda je taj karlovački urar Josef Hoffman rođak ljubljanskih urara Hoffmana, koji su djelovali u toku 18. stoljeća, u doba kad je nastao i taj sat. Vesna Bučić prikazala je povijest te ljubljanske urarske porodice, koja je tijekom dvaju stoljeća dala šest majstora urara.⁴ Balthasar Hoffman, urar velikih mehanizama, postao je 1724. u Ljubljani vlasnikom kuće, koju je 1758. naslijedio Ignatz Hoffman, također urar velikih mehanizama. Tabernakl-sat signiran »Hoffman in Laybach«, sačuvan u ptujskom muzeju, pridan je Ignatzu. Nastao je sredinom 18. stoljeća, a na ukrasnoj ploči mehanizma vrlo vješto su iskucani rokoko motivi. Istom majstoru pripisuje se i veoma zanimljiv noćni sat, označen godinom 1746. i zapisom urara »Hoffman fecit«.⁵ Na prednjoj ploči tog sata naslikan je planinski pejzaž s rijekom i razvalinama antikne arhitekture. Vesna Bučić pretpostavlja da je u radionici Hoffman pored majstora urara, koji je izveo mehanizam, vjerojatno njegov

pomoćnik stolar izradio kućište ure, dok je treći suradnik, vješt slikar napravio pejzaž na prednjoj ploči. Takvu diobu posla možemo pretpostaviti i na samoborskog tabernakl-satu karlovačkog majstora Josefa Hoffmana. Naslikani ukrasi na prednjoj ploči tog samoborskog primjerka pokazuju ruku veoma vještog miniaturista, koji je izvrsno vladao tehnikom slikanja emaljnim bojama.

Ljubljanskog urara Ignatza Hoffmana naslijedio je Baldhauser Hoffman, koji se spominje u Ljubljani od 1791. do 1820. Ljubljanski Narodni muzej posjeduje tabernakl-sat s kraja 18. stoljeća s oznakom u medaljonu: BALDHAUSER HOFFMAN IN LEYBACH.⁶ Oblici drvenih kućišta tabernakl-satova i njihovi brončani dijelovi tako su tipizirani i srodni na mnogobrojnim pri-

⁴ Katalog izložbe »Kućni sat«, Muzej primjenjene umetnosti, Beograd, 1964, str. 53—57.

⁵ U spomenutom katalogu objavljena je fotografija tog sata na tabli XI, a opis na str. 75. pod br. 13. Čuva se u ljubljanskom Narodnom muzeju.

⁶ Spomenuti katalog, str. 89, br. 46.

2 Sat s oznakom karlovačkog urara Josefa Hoffmana potkraj 18. st. Pogled sa strane

mjercima satova te vrste što su nastali u 18. stoljeću u Austriji, Mađarskoj, Njemačkoj i u drugim susjednim zemljama srednje Evrope da na temelju srodnosti oblika tabernakl-satova ljubljanske porodice Hoffman sa samoborskim primjerkom karlovačkog urara Hoffmana ne bismo mogli zaključiti da je bilo užih veza između ljubljanskih Hoffmana i ovoga karlovačkog majstora.

Usporedimo li pejzaž s ruševinama klasične arhitekture na ljubljanskom Hoffmanovu satu iz 1746. godine s pejzažem na satu karlovačkog urara Malehlava u zagrebačkom Muzeju za umjetnost i obrt,⁷ naći ćemo mnogo srodnosti u kompoziciji obiju slika, jer su na objema uspravni ostaci antiknih stupova u ruševinama smješteni u lijevu stranu krajolika u prvi plan, a desno teče rijeka, dok se u pozadini na obalama i brežuljcima uzdižu zgrade. Svakako su oba slikara tih pejzaža bila pod utjecajem jednakih uzora austrijskog slikarstva pejzaža, koje je i samo bilo poprimilo mnoge pobude od francuskog i od talijanskog.

⁷ U Zborniku Gradskog muzeja, Karlovac, sv. 1, 1964, na str. 302.

Samoborski sat karlovačkog urara Josefa Hoffmana pokazuje međutim vrlo mnogo sličnosti sa spomenutim Malehlavovim satom ne samo u obliku kućišta nego i u rasporedu ukrasa na emaljiranoj prednjoj ploči mehanizma. Slikani motivi na objema satovima prikazuju pejzaž u luneti iznad brojčanika, a u uglovima kraj samog brojčanika naslikana su četiri izolirana motiva. Kod Malehlava su to alegorije četiriju godišnjih doba, dok je na Hoffmanovu satu u svakom uglu po jedna savijena grana s raznobojnim cvjetovima. U pejzažu je lijevo, u prednjem planu, umjesto klasičnih stupova naslikano drvo, a u pozadini su građevine. Malen lik putnika sa zavežljajem na štapu varijanta je redovnih štafaža u takvim kompozicijama, pa i na Malehlavovu satu vidimo čovjeka na obali kako promatra čamac na rijeci.

Pored svih tih konvencionalnih srodnosti i shematskih sličnosti ističe se na samoborskom satu izvanredna vještina slikara, koji je majstorski izveo krasne detalje svoje pejzažne kompozicije, a također je vrlo živo i brižno naslikao raznobojne grane oko brojčanika.

Taj sat karlovačkog majstora Hoffmana veoma je srodan tabernakl-satu zagrebačkog urara Antuna Geis-

lera,⁸ Moravljana, koji je 1796. već djelovao u Zagrebu, a umro je 1844. u dobi od 80 godina. Sat označen Geislerovim imenom, koji se nalazi u Muzeju grada Zagreba, nastao je vjerojatno već devedesetih godina 18. stoljeća, u doba kad je majstor Geisler bio tek prešao tridesetu. Mnogi detalji posve su slični onima na samoborskom primjerku, počevši od oblika brončanih nožica pa drvenog kućišta sa svedenim krovom, valovite letvice pozlačena okvira na ostaklenim vratima, simetričnih lisnatih motiva izvedenih na proboj na mjedenim pločicama uložnim u zaobljeno trokutaste proreze gornjeg dijela vratašca, a i oblici bočnih prozora i otvora iznad njih, s mjedenim, na proboj izvedenim volutama i lisnatim uresima, ponavljaju se na objema primjercima. Na prednjoj ploči naslikane su, u uglovima kraj brojčanika, cvjetne grane, a u luneti iznad brojčanika prikazan je na Geislerovu satu seljak s grabljama na ramenu, kako vodi psa na uzici. Pejzaž je komponiran slično kao na karlovačkim satovima Malehlava i Hoffmana. I tu je lijevo drvo a desno rijeka te u pozadini građevine. Prema tome bismo za sada mogli Hoffmannov sat u Samoboru datirati potkraj 18. stoljeća, u doba ranog Geislerova djelovanja u Zagrebu.

Moguće je da je Josef Hoffman, ako je zbilja bio porijeklom od ljubljanskih Hoffmana, zbog veoma ograničena broja urara u Ljubljani potražio posla u Karlovcu. Vesna Bučić opisala je oštre borbe koje su se u 18. stoljeću vodile za dozvolu obavljanja urarskog obrta u Ljubljani, pa je već 1770. bilo određeno da nakon smrti nekog urara njegovo mjesto mora ostati prazno, a samo »Dvorski komerčni konces« smije izdati dozvolu novom uraru. Nastojalo se smanjiti broj majstora, a povećati broj pomoćnika i naučnika. Godine 1801. bila su samo tri urara u Ljubljani, a gradsko poglavarstvo odbilo je molbu za izdavanje dozvole novom uraru, jer ni spomenuta trojica nisu imala dovoljno posla.

Za sada bismo dakle, dok ne budu proučeni arhivski podaci o karlovačkim urarima, uvrstili Josefa Hoffmana među majstore, koji su djelovali u Karlovcu krajem 18. stoljeća, a prema njegovu sačuvanom satu u Samoboru vidimo da je bio pod utjecajem posve srodnih načina oblikovanja kao i zagrebački urar Geisler i ljubljanski Hoffman.

Drugi nedavno evidentirani primjerak karlovačkih satova proširuje naše znanje o spomenutom uraru Frantzu Malehlavu. Taj sat, sačuvan u zagrebačkoj obitelji Einwalter, upućuje nas da je Malehlav vjerojatno djelovao u Karlovcu ne samo potkraj 18. stoljeća, kako smo do sada mogli zaključiti po oblicima i ukrasima njegova tabernakl-sata sačuvanog u Muzeju za umjetnost i obrt,⁹ nego i u doba ranog 19. stoljeća, kad se na satovima u Hrvatskoj očituju već posve izraziti klasiistički oblici, kao npr. na stojećim satovima zagrebač-

kog majstora Petra Mrzljaka,¹⁰ koji je 1808. postao građaninom Zagreba, a umro je oko 1857—1862. godine.

Malehlavov primjerak obitelji Einwalter pokazuje značajke bečkih satova kasnog empirea oko 1820. godine.¹¹ To je stojeći sat s drvenim kućištem u obliku triumfalnog luka s dva alabastrena stupa, a ukrašen aplikama od pozlačena tiještena mjedena lima. Iza lukova je niša obložena zrcalima, a unutar te niše umetnut je mjeden reljef, koji prikazuje Apolona kako podučava nekog Grka svirati liru, dok desno Merkur uči nekog Frigijca svirati frulu. Promatra ih šestero muškaraca i žena u antiknoj nošnji. Taj je prizor zacijelo u vezi s frigijskom legendom o silenu Marsyasu, koji se takmičio s Apolonom svirajući frulu te bio poražen, pa mu je živome oderana koža. Umjetnik koji je zamislio spomenutu kompoziciju s Merkurom odabrao je manje okrutnu legendu, u kojoj Merkur — Hermes, Zeusov sin, bog ne samo trgovine i lukavstva nego i muzike i govorničtva, ravnopravnije i slobodnije poučava svoje đake drukčijoj glazbi nego li je Apolonova, ali na svoj način jednako vrijednoj. Mislim da bismo tu varijantu mogli shvatiti poput Tizianove kompozicije »Amor sacro e profano«, koju je Panofsky protumačio suprotstavljanjem vječne sreće kratkotrajnoj, prema tipologiji C. Ripija ili u smislu neoplatonskih ideja humanista Ficina kao »Geminae Veneres«. Na Malehlavovu satu značila bi spomenuta kompozicija da u protjecanju vremena u prostoru ravnopravno postoje Mozartova ovozemaljska ljubavna glazba i Bachove zanosne vjerske melodije. Moramo pri tom uzeti u obzir da je reljef na Malehlavovu satu signiran DETLER, pa je sigurno rađen po modelu Franza Detlera, znamenitog onodobnog bečkog medaljera.¹² Iznad tog reljefa apliciran je lijevo reljef sjedeće žene koja svira gitaru, a desno je smješten reljef sjedeće žene koja svira liru. Takve reljefe nalazimo i na satu iz doba kasnog empirea s oznakom zagrebačkog urara Mrzljaka, sačuvanom u zagrebačkoj obitelji Sahn.¹³ Na njihalu Malehla-

¹⁰ Zbornik »Iz starog i novog Zagreba«, sv. 4, Zagreb, 1968, str. 148—150. Usp. također katalog izložbe »Satovi zagrebačkih urara 18. i 19. stoljeća« u Muzeju grada Zagreba, studeni 1968 — siječanj 1969, str. 9—10, br. 11—13.

¹¹ Za usporedbu može poslužiti kasnoempirski sat iz doba oko 1820. godine u katalogu »Kućni sat« (v. ovdje bilj. 4), tab. XXIX, opis na str. 97 pod br. 65. — Provizoran snimak sata u obitelji Einwalter čuva se u fototeki Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika u Zagrebu, a izveden je prigodom evidencije predmeta zbirke. Taj bi sat valjalo još proučiti, osobito s obzirom na njegov mehanizam, što bi mogao biti poseban rad našeg stručnjaka Ivana Gerersdorfera, a tom prilikom valjalo bi izraditi i detaljne snimke ne samo stroja nego i dekorativnih česti.

¹² Thieme-Becker, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, sv. IX, Leipzig, 1913, str. 162. Prema Detlerovim modelima izrađivani su mnogobrojni ukrasi različitih predmeta bečke proizvodnje prve polovine 19. stoljeća, a primjena Detlerova reljefa na Malehlavovu satu pokazuje da su takvi ukrasi bili i izvoženi. O tome usp. katalog »Kućni sat« (v. ovdje bilj. 4), str. 13, o dekorativnim elementima na tabernakl-satovima druge polovine 18. stoljeća sačuvanim u Jugoslaviji kao i s imenima domaćih majstora.

¹³ Zbornik »Iz starog i novog Zagreba«, sv. 4, 1968, str. 149. i sl. 9—10.

⁸ Zbornik »Iz starog i novog Zagreba«, sv. 4, Zagreb, 1968, str. 145—146 i sl. 5. na tabli XXXVII.

⁹ Katalog izložbe »Kućni sat« (v. ovdje bilj. 4) kat. br. 36 na str. 84. Vidi ovdje bilj. 7.

vova sata učvršćen je mjeden reljef Jupitera, oca Apolonova i Merkurova. Sprijeda, na crnim postamentima, lijevo je utaknut lik žene koja nosi košaru voća, a desno, druga žena nosi na pladnju posudu. Tipične mjedene aplike Viktorije i drugi ampirski motivi dopunjuju dekorativnu kompoziciju toga sata. Prema oznakama na brojčaniku nekoć je mehanizam mogao pokazivati i nazive dana u tjednu i brojke dana u mjesecu. Sudeći po mnogobrojnim glazbenim motivima na tom satu, bio je zacijelo konstruiran i s glazbenim mehanizmom, kakav su imale mnoge onodobne ure, a poznat je, upravo u to vrijeme, osječki urar Antun Gohm, koji je u rujnu 1826. već imao potpuno izrađen pisaci stol s ugrađenom napravom za muziku i ugrađenim satom.¹⁴ Sest glazbenih valjaka Gohmova sata sviralo je mnoge melodije, među kojima je bilo i takvih, koje su u doba ilirskog preporoda imale znatnu ulogu rodoljubnih poticaja.¹⁵ Mogli bismo pretpostaviti da je u muzičkom automatu Malehlavova sata bilo melodija koje bi se mogle vezati uz Apolonovu dorsku ljestvicu, odnosno nasuprot uz frigijsku Merkurovu glazbu. Već u staroj Grčkoj dorska je ljestvica bila smatrana muževnom i preporučena za odgoj omladine, dok je duhački instrument aulos bio vezan uz dionizijski kult. Na grčkim shvaćanjima etičkih svojstava glazbe razvijala su se dakako i kasnija evropska tumačenja djelovanja muzike na ljudsku psihu, pa bismo u tom smislu mogli pretpostaviti izbor junačkih koračnica i lirskih, pa i ljubavnih melodija, kakve se u to vrijeme i nalaze na mnogim valjcima sačuvanim u kućistima starih satova. Malehlavova ura visoka je 55 cm, a nalazi se u vitrini visokoj 69,2 cm. Oblik te vitrine, kojoj se obje bočne stranice u gornjem dijelu koso povezuju s kratkom ravnom plohom na vrhu, nalazimo kod osječkih i drugih onodobnih satova toga tipa. Signatura na brojčaniku »Franz Malechlaw, Carlstadt« svjedočanstvo je da se u Karlovcu kod Malehlava prodavao taj sat, a kolik je bio udio Malehlava u nastanku njegova mehanizma, izboru dekorativnih elemenata i kompoziciji cjeline, možda ćemo jednom moći podrobnije istražiti, ako bar za jednog našeg onodobnog urara nađemo sačuvan njegov poslovni arhiv, korespondenciju i račune, koji bi dali ja-

sne odgovore na spomenuta pitanja.¹⁶ Znamo ipak, kako nam, među ostalim, najbolje govori Gohmov spomenuti pisaci stol, da su ovdašnji urari imali izumilačkih, stvaralačkih pobuda i uspjeha. Premalo poznamo pisane izvore o našim urarima da bismo zasad mogli određenije suditi o komponentama i o cjelini njihova djelovanja kao tehničkih i umjetničkih oblikovatelja u ondašnjoj sredini. Unatoč tome možemo već zasad visoko vrednovati estetsku razinu predmeta koji su nosili imena karlovačkih urara Hoffmana ili Malehlava.

Treći novopronađen karlovački sat nalazi se u vlasništvu obitelji Aranicki u Zagrebu, a označen je imenom poznatog karlovačkog majstora Lorenza Wilhelma Pehra. Živio je taj urar u trećem deceniju 19. stoljeća u Ljubljani, a kao Ljubljčanin je zabilježen i u zagrebačkoj knjizi vjenčanih, kad se u crkvi sv. Marka bio oženio godine 1840. Anom Mach. U Zagrebu je imao i dućan u Ilici, kako je oglašavao 1843. godine, a bio je vješt u izrađivanju velikih i malih mehanizama. Pedesetih godina 19. stoljeća živio je i radio u Karlovcu. Zagrebački muzej za umjetnost i obrt čuva jedan okvirni zidni sat s oznakom tog karlovačkog urara.¹⁷ Jednaka oznaka, L. W. PEHR IN CARLSTADT, ispisana je i na brojčaniku zidnog sata u obitelji Aranicki. Taj primjerak nastao je također pedesetih godina 19. stoljeća, ali nema oblik okvirna sata kao onaj u zagrebačkom muzeju, nego uspravna ormarića od tamnosmeđeg ulaštenog drva, u obliku visoka kvadera, ostakljena sprijeda i na bočnim stranicama, a s valovitim krovčićem i s rezbarenim biljnim ukrasima, ograničenim samo na gornji dio bočnih strana pod strehom krovića. Na brojčaniku je iznad rupe za navijanje natpis REGULATEUR, a iznad toga je malen brojčanik za sekunde s vlastitom kazaljkom i oznakama 15, 30, 45, 60. Satovi su označeni rimskim brojkama od I do XII, a brojčanik je uokviren okruglim brončanim okvirom sa stiliziranim biljnim motivima. Rad mehanizma pokreće velik valjkast uteg, a njihalo je u obliku mjedene velike leće na drvenoj šipki.

Takvi zidni satovi s ornamentima neobaroka i neorokokoa, a poslije i neorenesanse javljaju se tijekom čitave druge polovine 19. stoljeća, no Pehrov primjerak vjerojatno nije nastao nakon šestog decenija, jer posljednje podatke o urarevu djelovanju imamo, za sada, iz 1857. godine.

Kao što je prva skupina od tri karlovačka proučena i objavljena sata bila temeljem za daljnje studije, pa je mnogo pridonijela da smo mogli bolje shvatiti ovu drugu, sada evidentiranu skupinu, želio bih da ovdje objavljeni primjerci starog karlovačkog urarstva potaknu na daljnja istraživanja, kako bismo uskoro dobili što potpuniju sliku o povijesti tog obrta u Karlovcu. Možda bi jedna izložba dosad proučenih karlovačkih satova,

¹⁴ Katalog »Kućni sat« (v. ovdje bilj. 4), str. 49—50, a napose članak K. Firingera, Osječki glazbeni automat, Glas Slavonije br. 3696 od 7. IV. 1957., nedjeljni prilog, 3.

¹⁵ Na valjcima Gohmova pisac stol sa satom nalazile su se među ostalim melodije »Još Hrvatska ni propala« i »Nek se hrusti šaka mala«. Usp. ovdje bilj. 14. — O Livičicevoj kompoziciji Gajeve pjesme »Još Hrvatska ni propala« te o Vukotinovićevoj »Nek se hrusti šaka mala« usp. Đuro Šurmin, Hrvatski preporod, I, Zagreb, 1903, 193—194. — Ti su napjevi tek 1835. postali popularni, pa bismo, prema tome, valjke Gohmova sata mogli povezati s pothvatom zagrebačkog urara Petra Semmelrotha, koji je 1841. oglašavao da je on dao izraditi takve muzičke mehanizme od čelika, koji sviraju spomenuta dva napjeva, pa bi prema uzorku mogli rodoljubi naručiti daljnje primjerke, odnosno pretplatiti se kod njega. Usp. Katalog »Kućni sat« (v. ovdje bilj. 4), str. 37. — Valjda su naknadno ti valjci stavljeni u Gohmov pisaci stol sa satom.

¹⁶ Tako je npr. dosad pronađena vrlo zanimljiva korespondencija zagrebačkog urara Benedikta Schwabbauera, koji je 1777. postao građaninom Zagreba. Usp. katalog »Kućni sat« (v. ovdje bilj. 4) str. 35, bilj. 7.

¹⁷ Zbornik Gradskog muzeja, Karlovac, sv. 1, 1964, str. 302—304.

koja bi bila održana u karlovačkom muzeju, poput one koju je Muzej grada Zagreba bio održao 1968/69. o satovima zagrebačkih urara 18. i 19. stoljeća, dopunjena dokumentacijom, potaknula ne samo karlovačko građanstvo nego i druge stanovnike Hrvatske, pa i susjed-

nih republika, da pozajmicom svojih karlovačkih satova pridolesu potpunijem razmatranju i ocjeni udjela karlovačkih urara u našoj kulturnoj prošlosti. Dosađajni nas rezultati s pravom ohrabruju na takav pokušaj.

de musique. Puisqu'il faisait à la fois de la propagande pour la musique contemporaine on le considère communément comme l'initiateur d'un «nouveau courant» de la vie musicale à Zagreb.

Zorislav Horvat

CONSTRUCTION DE LA NEF DE LA CATHÉDRALE DE ZAGREB

Après l'élévation expéditive du sanctuaire à la manière d'une «salle basilicale», l'édification de la nef de la cathédrale à Zagreb dura assez longtemps, à savoir depuis le début du XIVe jusqu'au début du XVIe siècle. L'édification de la nef fut probablement commencé par l'évêque. A. Kažotić (le mur de la nef du nord et le clocher du nord) dans les caractéristiques de l'architecture «prêchante» et dans l'intention de former un espace-salle comme il en existe en Autriche avoisinante. L'édification continue du vivant de l'évêque Etienne III (1356—1375) — le mur de la nef du sud et le clocher du sud — déjà avec toutes les caractéristiques d'une église-salle (Zwetl?). L'évêque Eberhard (1397—1406 et 1410—1419) engage les maîtres du cercle pragois de Parler, probablement à deux reprises. C'est à cette époque-là que furent élevés les murs des deux nefs latérales, les piliers à l'intérieur de la nef et les clochers. Jean IV de Alben (1421—1433) achève la construction des murs de la cathédrale, tandis que l'évêque Osvald (1466—1499) prépare l'édification de la voûte qui est achevée du vivant de l'évêque Luka Baratin (1500—1510), mais avec la voûte simple cruciforme et non pas réticulair comme c'était prévu à l'époque de l'évêque Eberhard. Tandis que le clocher du nord n'a jamais été achevé, celui du sud ne le fut qu'au XVIIe siècle.

Radovan Ivančević

LES NOUVELLES ATTRIBUTIONS À GEORGES LE DALMATE ET À NICOLAS DE FLORENCE ET LE PROBLÈME DE LA VALORISATION DE LEURS OEUVRES

Acceptant de nouvelles attributions de A. M. Schultz qui à Juraj Dalmatinac attribue une et à Nikola Firentinac six oeuvres existant à Venise, l'auteur fait ressortir le caractère convaincant de la méthode analytique et comparative de l'attribution de la Schultz, le caractère critique et bien fondé de l'analyse des sources et de la littérature spécialiste ainsi que la maîtrise de l'ensemble de la problématique concernant la sculpture vénitienne du XVe siècle. Il critique certaines attributions et désapprouve l'interprétation isolée de la composante sculpturale dans l'oeuvre de Juraj et de Nikola. Il écarte également les affirmations portant sur la dépendance absolue de Nikola vis-à-vis de Donatello, puisque, architecte et maître créatif, celui-ci puisait immédiatement à la tradition antique locale (de Trogir, de Salone, du palais de Dioclétien). Au surplus, il prenait exemple sur Juraj Dalmatinac, le «problématicien» de la haute Renaissance. Tandis qu'au début, dans l'oeuvre de Nikola prédomine la sculpture, plus tard, c'est le langage pur de l'architecture qui l'emporte. Le point de l'équilibre classique est la chapelle de St Jean à Trogir, le chef-d'oeuvre de Nikola et, à la fois, l'intérieur le plus signifiant de la Renaissance européenne du XVe siècle.

Grgo Gamulin

SEGNALAZIONI E PROPOSTE

L'auteur suggère de nouvelles solutions d'attribution concernant les images inconnues ou moins connues des vieux maîtres croates, en les rajoutant au catalogue des oeuvres de: Adam Elsheimer, Simone Cantarini, Pietro della Vecchia, Pietro Liberi, Girolamo Forabosco, Antonio Zanchi, Giambettino Cignaroli, Giocchino Asseretto, Gregorio de Ferrari, Alessandro Magnasco et Giovanni Andrea de Ferrari.

Boris Vizintin

»ÉCOLE DE DESSIN« DE RIJEKA

À la base des données puisées aux archives l'auteur rend compte de l'activité de la Scuola di Disegno à Rijeka. Depuis 1787 jusqu'à 1894 cette école joua un rôle considérable dans l'éducation esthétique et culturelle des apprentis initiés aux divers métiers (tailleurs de bois et de pierres, constructeurs, charpentiers, peintres décorateurs, forgers, horlogers etc.), préparant en même temps les plus doués à la continuation des études aux académies des arts. Jusqu'à 1866 les cours n'avaient lieu que le dimanche, pour s'élargir ensuite aux autres jours de la semaine. Une attention particulière y était attribuée aux dessin géométrique et ornamental ainsi qu'au dessin libre. Cette école a élevé aussi les peintres connus du XIXe siècle, tels que Franjo Colombo et Albert Angelović de Rijeka.

Ivan Bach

TROIS HORLOGES EN TANT QUE PRODUITS DES HORLOGERS TRAVAILLANT À KARLOVAC

Au nombre restreint des horloges conservées portant la marque des horlogers de Karlovac (à savoir Johannes Angerle Frantz Malehlav et L. W. Pehr) l'auteur en rajoute une autre qu'il décrit en détail. Celle-ci est exécutée par Joseph Hoffman, vers la fin du XVIIIe siècle. En même temps, l'auteur publie une horloge jusqu'ici inconnue, faite par Frantz Malehlav, ainsi qu'une autre de provenance de Karlovac, signée du nom de Lorenz Wilhelm Pehr. Par cette contribution on veut inciter de nouvelles recherches dans le domaine de l'horlogerie de Karlovac, afin d'obtenir une image plus complète du développement de cet artisanat dans ladite ville.

Duško Kečkemet

VJEKOSLAV GANGL À SPLIT

Le sculpteur slovène Vjekoslav Gangl ((1859—1935) travaillait à Split à titre d'enseignant de l'École professionnelle des arts et métiers (1907—1909). À la base du matériel puisé aux archives et à la base de la littérature spécialiste l'auteur expose le travail de celui-ci dans ladite période. L'aperçu consiste en données sur les oeuvres sculpturales de Gangl réalisées à Split et conservées jusqu'à nos jours, ainsi qu'en données sur l'activité de l'artiste après son départ de la Dalmatie.